

BANDORA FOLKLORÊ LI SER HELBESTA MODERN YA KURDÎ BI MÎNAKA HELBESTVAN DIYA CIWAN

Halime UÇAR

Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî-Zanîngeha Bingolê/ Turkîya

PUXTE:

Folklor hebûna netewekî ye. Bawerî, çîrokên gelerî, stran, tradisyon û gelek biwarên din bi berhemdarîya gel hêmanên folklorîk pêk tînin. Çavkaniya Folklorê gel e û piştî berhemana folklorîk bandorê li gel bixwe jî dike. Bi gotineke din kartêkerîya Folklorê dûalî ye. Hem bandorê dike hem jî bandorê werdigire. Yek ji wan biwarên ku bandorgeriya Folklorê li serê heye; Helbesta Modern e. Em ê di vê xebata xwe de li ser tekiliya folklorê û helbesta modern bisekinin. Bi mînaka Helbestvan Diya Ciwan têkiliya Folklor û Helbesta Modern dê bê lêkolînkirin.

Folklor û bandorgeriya Folklorê ya li ser Helbesta Modern di gelek qaden akademîk û Rexneya Edebî de hatiye niqaşkirin. Li gorî hin çavkaniyan Folklor ji bo helbestê çavkaniyeke berhemdar e. Li gorî hin otorîteyên din Folklor xasma helbestê sinordar dike û qalibên neguharbar jê re diafirîne. Ji loma gelek helbestvan ji folklorê dûr dikevin û pûte bi Folklorê nadin. Ji aliyekî din hin helbestvan gelekî girîngîyê bi Folklorê didin û zêde hêmanên Folklorîk bi kar tînin. Li ser vê xalê sedemên her yek helbestvanê/î ji hev cûda ye. Em ê di deqa gotarê de berfirehtir vê niqaş bikin.

Bi modernbûnê û destpêka Edebiyata Kurdî ya Modern her wextî xebatên Folklorê hatine kirin. Seyra van xebatan Folkloras Remezan Pertev di gotareke xwe de nivîsiye. Ji serdemên pêşî ve Folklorê bandora xwe li ser Edebiyat û Helbesta Modern kiriye. Yek ji wan temsîlkarê Helbesta Kurdî ya Modern, Helbestvan Diya Ciwan e. Ji salên 1970yî ve helbestên modern dinivîse. Yek ji makeçavkaniya helbestên wê Folklor e. Helbestvan ji ber çi girîngî daye Folklorê? Folklorê di Helbestên Diya Ciwan de çawa cî girtiye? Helbest çima bibe veguhestinêrê Folklorê? Diya Ciwan kîjan hêmanên folklorîk bi kar anîne? Têkiliya Helbesta Modern û Folklorê dirêj e û dibe mijara tezekê. Lê ji ber sînordariya xebatê dê di çarçoveya helbestên Diya Ciwan de ev têkilî bê lêkolînkirin.

Diya Ciwan piştî serdema Edebiyata Kurdî ya Klasîk ji wan jinên pêşîn e ku helbestên modern dinivîse. Piştî serdemeke duvedirêj jina kurd di qada helbesta modern de careke din vejîyaye. Helbestvana kurd di helbestên xwe yên modern de bi berfirehî cî daye mijara Folklorê. Hevnasîna wê ya bi Cegerxwîn û Osman Sebrî re sedemên têkildariya wê û Folklorê hinekî ji me re diyar dike.

Peyvên Serekî: *Helbesta Modern, Folklor, Diya Ciwan, Edebiyata Kurdî, Bandorgeriya Folklorê*

Destpêk:

Folklor ji destpêka helbesta kurdî heta bi roja me di her wextî de bandorgerî li ser helbesta kurdî kiriye. Di vê xebatê de em dê li ser bandora Folklorê ya li ser Helbesta Modern ya Kurdî bi mînaka helbestvan Diya Ciwan bisekinin.

Folklor li ser Edebiyatê kartêkeriyeke dûalî dike. Hem bandorê dike hem jî bandorê werdigire. Ji bo Edebiyata Kurdî mînakê wê hevbandorgeriya herî giring şanoya Memê Alan ya Ebdurehîm Rehmî Hekarî ye. Hem çavkanîya wê Folklor e hem jî şano bi xwe jî weke berhemêke Folklorîk hatiye nasîn. Her wiha bandorgeriya Folklorê li ser Helbesta Modern ya kurdî jî heye. Nifşa Hawarê, Jînê, Roja Nû û hwd. di serdemên pêşî yê Edebiyata Modern de hem gelek xebatên folklorîk kirine û hem jî çavkaniya berhemên wan hêmanên folklorîk in. Ji aliyek din ve ritma Helbesta Gelerî jî bi kar anîne. Bi vî awayî deng û newaya helbesta Gelerî bandorgerî li ser helbesta modern jî kiriye. Dema helbesteke modern ya Ebdurehîm Rehmî, Qedrîcan, Cegerxwîn, Osman Sebrî, Diya Ciwan tê xwendin ev newaya Gelerî ji helbestên wan tê bihîstin. Li gorî Mihemed Bekir Mihemedî yekem kesê ku ev ritma Gelerî aniye nav Helbesta Modern Ebdurehîm Rehmîyê Hekarî ye. (Ahmed, 2017: 36)

1. Peydabûna Folklorê

Folklor ji peyvên “gel” û “zanistê” pêk tê. Di kurdî de bi navê xwe yê Gelnasî, Zanîsta Gelerî, Zargotin tê zanîn. (Pertev, 2014: 12) Xebat û lêkolînên folklorî ji bo nasîna miletekî pir giring in. Folklor bîr û bawerî, stran, destan, çîrok, lawij, keresteyên madî yên folklorîk yê neteweyekî berhev dike û li ser wan xebatên zanîstî dike. Folklor ji bîr û berhemên netewekî ya bi sedansalan pêk tê. Ji ber vê ye di serdemên modern de keresteyên folklorîk hatine berhevkirin ji bo ku hevgeriya neteweyekî çêbibe. Heta ev bûye sedema ji nû ve vejandina neteweyan. (Pertev, 2020: 64)

Folklor bi pêvajoya modernbûnê wekî zanistêke derdikeve pêş. Beriya serdema modernîzmê Folklor wekî zanistekî ne giring e û xebatên bi rêk û pêk li ser vê qadê nehutine kirin. Weke zanistekî destpêka Folklorê bi romantîkan û netewetiyê çêdibe. Remezan Pertev li ser peyda bûna Folklorê di xebata xwe ya bi navê “Tesîra Modernîzmê Li Ser Xebatên Pêşî Yên Folklorê Kurdî Tirkî” de wîsa rave dike:

“Wekî zanist peydebûna folklorê di sedsala XIX. de ye. Lewra cereyana romantîzmê û tevgerên netewetiyê li ser xebatên folklorê tesîreke mezin çê kirine. Zanyarê elman Johann Gottfried Herder (1744-1803) yekem ji wan kesan bû ku bal kişandiye ser têkiliya çand û neteweyê. Li gorî Herder, berdeamiya serxwebûna neteweyan girêdayî parastina çand û berhemên gelêrî yên wê neteweyê ne.” (Pertev, 2014, r.12)

Sedemê peydabûna Folklorê helbet pir girîng e. Ev sedem dikare bi heman awayî bibe sedemê bikaranîna hêmanên folklorîk di Helbesta Modern de. Helbestvan Diya Ciwan jî ji seba vê hêmanên Folklorê Kurdî ji helbestên xwe re dike binmetn (subtext). Ev xal dê bêtir bê ravekirin.

2. Jiyanê Diya Ciwan

Di sala 1952yan de li Bakurê welêt, gundê Kundêş, girêdayî bajarê Şirnex e, ji dayik bûye. Navê Diya Ciwan, Zeyneb e. Lê ji ber çanda kurdên Rojava ew bi navê zarokên xwe yê pêşîn bi nav dibin. Ciwan zarokê helbestvan ê pêşîn ê Zeyneb Xanim e. Ji loma ev nav lê hatiye kirin. Dema berhemên xwe yên edebî jî nivîsîye ev nav pejirandiye. Diya Ciwan helbestvaneke jin e ku helbestên modern dinivîse. Her wiha ji ber xebatên xwe gelek xelatên wêjeyî wergirtine. Diya Ciwan bi gotina xwe wiha behsa xwe dike¹:

“Navê min Zeyneb e. Zeyneb keça Mela Osmanê Şûzî. Ez di sala penceh û diduwê de li gundê Kûndêş li herêma Botan hatime jiyanê lê gundê bav û bapîrê mi, malbata min ji gundê Şûz in. Ew jî her li herêma Botan e. Neqeba herdû gundeka de gundê Şûz seatek birêveçûnê ye. Wek min gotî sala penceh û diduyan hatime jiyanê di nav malbatekî tîr û tijî rewşenbîrî, welatparêzî û çand û hinera kurdî bû.” (Diya Ciwan, 2021)

“...mala bavê min daîm tijî mêhvan û hatinçûn bû, ji zana ji gundiya ji deşt û çiya ji şivana. Vêca berê wê demê edetek hebû ku her ku mêhvanek dihat digotin ‘kîska mêhvana’, ewî mehvanî tiştêkî ji wê malbatê civatê re digot. Ez jî gelekî pêgirê Wêjaya Kurdî, filklor û deng û awaz û her tiştî bûm. Di temenê heşt saliya min de, dema bavê min ders didane feqehên xwe, ez jî feqeha bavê xwe bûm. Ez jî qutabîya bavê xwe bûm, ber derstê bavê xwe min dixwend. Lê min gelek cara dema ewî ders didan feqehê xwe, dersê Cezîrî û Xanî min helbestên wa ji ber dikirin.” (Diya Ciwan, 2021)

“Hingî girêdana min bi wêje, folklor û toras ve hebû. Ya dî jî her êvar pîrka mi heta ku çîrok ji me re negohtane, em wek zarok me nedikarî binivin, me nedikarî em razin. Her êvar te dî bû çîrokek, didu, sê ku pîrka mi ji me re bêje û mi gelekî ser çîrokê pîrka xwe nivîsîne jî ku çî ji me re digot.” (Diya Ciwan, 2021)

Weke ku ji van agahîyan ku rasterast ji devê Helbestvan Diya Ciwan me nivîsî û bi riya ragihandinê me bi destxistî Diya Ciwan ji civaka xwe, derdora xwe û malbata xwe sûd wergirtiye. Helbesta xwe jî bi vê çavkaniya çandî ya civakî xemilandiye. Bala wê her tim li ser çîrok û bîranînan bûye. Ev di berhem û helbestên wê de jî diyar dibe. Gotinên Pêşîyan berhev kirine. “Çîrokên Kurda” nivîsiye. Her wiha “Gotinên Li Ber Mirinê” ferhengoka Diya Ciwan ya dûzimanî ye. Ev ferhengok jî ji bo parastin û berhevkirina peyvan nivîsiye. Zimanê wê erebî û kurdî ye.

Diya Ciwan di 13 salîya xwe di sala 1966an de ji bo bi pismamê xwe re bizewice diçe Rojava. Li bajarê Qamîşlo bi cî dibe. Li vir derdoreke wê ya rewşenbîrî çê dibe û hevjinê wê ji bo Diya Ciwan binivîse her demî piştgiriyê li wê dike. Li ser hevjinê xwe jî dinivîse û vê piştgirîya hevjinê xwe her demî bi şanazî bi lêv dike.

“Heqê zîlamê mi ku ew kurmamê mi bû. Xwedê dilovaniya xwe lê bike ku ew seranserê jiyana min piştgirê min bû. Ew gelek bawer bû, bawermend bû bi mafê jinê, bi rolê jinê di jiyana de, di hemî dere dî de. Her wiha piştgirê min bû di mecala siyaseta de, piştgirê min bû di mecala rewşenbîrîyê de, di mecala civakî de. Ew î piştgiriyekî bêrawestan ji bo min dikir. Heger rojek bihata min bigota “Ez westiham, ez ê dev ji van tiştan berdim.” Qîma wî nedihat, Ew î digot “Heyf e, divê tu nerûne tu dikare bike, divê ti bike.” (Diya Ciwan, 2021)

Diya Ciwan di sala 1977an de dest bi nivîvîsîna helbestan kiriye. Baran, Hêstirên Ziwa (Rondikên Ziwa), Pêlek Ji Deryayê Kovanên Min, Bênder dîwanên wê yê helbestan e. Di kovara Pênûsa Nû, Jiyan, Berbangê... de jî helbestên wê hatine çapkirin. Li Rojava pêşengiya Mihrîcana Helbesta Kurdî kiriye. Her wiha endama Komîta Helbestan Ya Osman Sebrî ye. Li Suriye endama Komîteya Parastina Mafê Jinan e. Her wiha endama PDK- Suriye ye. (Riataze, 2021), (Nûbihar, 2021), (Muhammad, 2018:267)

Li Şamê, Qamîşlo jiyaye. Piştî şêrê navxweyî yê Suriye goçî Herêma Kurdîstanê kiriye. Niha jî li bajarê Duhokê dijî. 4 kur, 2 keç tev de 6 zarokê wê hene.

Diya Ciwan her wextî dixebite û hewl dide bi rewşenbîrên kurd re hev binasin. Diya Ciwan di sala 1982an dema di kovara Berbangê de helbesteke xwe diweşîne

Osman Sebrî dixwaze wê nas bike. Bi vî awayî ew û Osman Sebrî hev nas dikin û heta dawiya emrê Osman Sebrî jî hev dibînin. Her wiha li Rojavayê jî bi helbestvanên weke Cegerxwîn, Tîrêj, Emerê Le'lê, Seydayê Keleş re têkiliyên wê yên xurt hebûn. (Xoser TV, 2021)

Berhem

Pêlek Ji Deryayê Kovanên Min, şî'r, Şam, 1992
 Bazbend, çîrok, Şam, 1997
 Hêsrên ziwa, şî'r, Şam, 1998
 Çîrokên kurda, beşê 1, 2004
 Çîrokên kurda, beşê 2, 2007
 Gotinên pêşiya, Duhok, 2007
 Gotinên Li Ber Mirinê, Duhok, 2012
 Bênder, Avesta, Istanbul, 2008
 Baran, Çapxaneya Xanî, Duhok, 2017
 Kenê Reş, Nubihar, Istanbul, 2021

3. Folklor û Helbesta Modern

Helbesta kurdî piştî dawiya sedsala nozdehan rengêkî nû werdigire. Vegotin û qalibên klasîk hêdî hêdî ciyê xwe ji rêzikên helbesta azad re berdidin. Helbesta azad û bi gotineke din helbesta modern rengê xwe li Edebiyata Modern a Kurdî dike. Hem ji hêla naverokê ve hem jî hêla şêwazê ve êdî ji bo helbestê qeîdeyên nû tên emilandin. Di Edebiyata Kurdî de pêşengê Helbesta Modern a Kurdî Hacı Qadirê Koyî tê qebulkirin. Piştî nîfşê yekem ê helbesta kurdî di helbesta kurdî de helbestvanên Qonaxa Şamê/Hawarê dertên. Li gel renginî û cudatiyên van helbestvanan, ew dibin miretayeke serdemkî ya Helbesta Modern a Kurdî.

Bi nivîsandina Helbesta Modern re, di destpêkê de motîf û hêmanên folklorîk pir hatine bikaranîn. Bi gelemperî di serdema destpêkê de bandorgeriya folklorê derdikeve pêş. Sedemên ve yeke jî bi Modernîzmê re Netewetî belav dibe û ji bo sazkirina neteweyan xebatên çandî û folklorî pêktên. Bi vî awayî keresteyên folklorîk êdî ne bi wateya xwe ya “çanda tebeqeya jêrîn” (‘ewamî) lê weke gencîneyeke bêhempa ji nû ve tê vedîtin. Ji ber vê ye bandorgeriya Folklorê ya li ser Helbesta Kurdî jî di destpêkê de ji bo vejîn û veguhastina çanda neteweyî pêk hatiye.

Folklor serdemên pêşî ji nû ve hat keşîfkin. Lê piştî demekî di Helbesta Modern de razberî, xûmamî, bêwatebûn derket pêş. Ji loma angejebûn, wate, erka veguhestîner ya helbestê jî hate rexnekirin. Yek ji van mijarên din ku dihate rexnekirin jî di Helbesta Modern de bikaranîna Folklorê bû. Cemal Sureya ku helbestvanekî tirkînivîs e û temsîlkarekî Helbesta Modern e, di serdemeke jiyana xwe de bikaranîna Folklorê di Helbesta Modern de rexne dike. Li gorî Cemal Sureya: “Folklor û biwêjên gelerî bi tenê dikare helbestvanekî rabigire.” Ev jî tê wê wateyê di hin serdeman de hin helbestvanên ku bi teoriya helbestê re eleqedar in Folklor ji bo Helbesta Modern wekî emrazeke astengdar dîtine. Bi vê mebestê Cemal Sureya ceribandineke bi navê “Folklor Şiire Düşman” (Folklor Dijminê Helbestê ye) dinivîse. (Zariç, 2014: 3) Cemal Sureya wekî temsîlkarekî Helbesta Modern çiqasî jî ber vê nerîna xwe hatibe rexnekirin jî di helbestê de mirovekî nûxwaz e. Wekî endamekî “İkinci Yeni” ya neteweya tirkan wî helbestên xwe bi awayekî razber, bêwate û navend ziman nivîsîne. (Zariç, 2014:3) Li ser

cerîbandina Cemal Sureya rexne hatine kirin û piştî jî li gorî xebatên ku li ser helbesta wî hatine kirin wî bixwe jî di helbesta xwe de hêmanên folklorîk bi kar anîne. Lê dîsa jî Folklor ji bo wî nebûye hîmekî esasî yê helbesta wî.

Folklor ji bo helbestê her wextî mifadar bûye. Helbesta Modern bi çanda devkî, gelerî re tû caran têkiliya xwe qût nekiriye. (Çelik, 2020:21) Helbestvanên ku çiqasî nûxwaz jî bin bi awayekî riya wan bi çanda devkî ya gelerî ketiye û ev hêmanên folklorîk bi kar anîne. Di Helbesta Modern ya Kurdî helbet ji bo tesbîtkirina sûdejêgirtina Folklorê dibe xebatên berferehtir bên kirin. Lê xasma bi mînakên pêşî yê temsîlkarê Helbesta Modern ya Kurdî pêwendîya wan ya bi Folklorê aşkere ye. Seyra kêmbûna sûdejêgirtina Folklorê jî dibe ku piştî kêmtir dibe.

Folklor bi giştî di Edebiyata Modern de û di Helbesta Modern de ji hêla her netewî ve hatiye bikaranîn. Helbestvan û nivîskarên ji bo cûdatiya xwe ya neteweyî û çanda xwe derxine pêş hêmanên folklorîk pir bi kar anîne. Di Edebiyata Kurdî de jî ji bo serdemên pêşî ev aşkere bi kar anîne. Lê piştî re ev hêmanên folklorîk di nav helbesta Modern de xûmam bûne û bikaranîna wan veguheriye. Di Helbesta Modern de jî bi riya jêgirtin, pastîj, telmîhê ev hêmanên folklorîk careke din vejîyane.

Bandora Folklorê ya li ser helbestê di çarçoveya Navendmetnê de tê hesibandin. Tradisyonên Gelerî hem ji hêla şeweyî û wateyî ve tên guherin û veguhertin. Bi vî awayî ji nû ve tê veguhastin. (Çelik, 2020: 21)

Seyra bandorgeriya Folklorê ji bo Helbesta Modern a Kurdî heta niha bi xebatên lêkolînê bi berferehî nehatiye nivîsandin. Digel vê di destpêkê de hêmanên folklorîk bi rêjeyê zêdetir hatiye bikaranîn. Bikaranîna Folklor û hêmanên wê ji bo serdemên destpêkê pir ber bi çav e. Weke mînak helbestên Ebdurehîm Rehmîyê Hekarî, Cegerxwîn, Osman Sebrî hwd. dibe palpişt. Her wiha Diya Ciwan û Kejal Ahmed jî weke nîfşê pêşî yê helbestvanên jinên Helbesta Modern a kurdî, Folklor ji bo helbesta xwe kirine binmetn. Folklor ji bo wan hem bûye gencîneyek û hem jî bûye warê rexneya civakî. Kejal Ahmed di helbesta xwe ya bi navê “Awênem Şikand” de weke motîfa gelerî “eyneyê” û wateyên ku li wê hatine barkirin rexne dike. Li gorî helbestvan bi eyneyê civak her dem dixwaze jin xwe bixemilîne, li ber eynê wextê xwe biborîne. Lê ku eyne şikest dê kismetê jinê bê girtin û nezerî bibe, divê şekir û xwe bi ser serê jinê bê werkirin. Bi vî awayî helbestvan bangî jina kurd dike ku weke Mestûrêyê her jinek eyneya xwe bişkîne û werkirina şekir û xwê red bike. Mestûrêyê eyneya xwe şikand û bi aqil û kemalê xwe xemiland.

“Awênem Şikand

Şkandim awêney teqlîdî qederê

Ke le mêj e kiçanî keç le berdemî da ewestin

Demek e nambînê û nabînim

Lew katewey: awêney cografya û mêjûm

Kirduwe be xol, wek Mestûre

Le ber awî rûnî şîr

Ser û bestî eql û kemal ebestim.

.....

Sipêde bû

Ke le destî kewte xwarê

Awêney nazdarî bextî nazdarê

Daykî wek dilêkî tîrsa w
 Miştê şekirî piya da pirjand
 Bo ewey nebada
 Ayîndey tarîk û
 Mêrdkirdinî diwa bikewêt” (Temo, 2007: 1228-1230)

Her wiha Diya Ciwan jî motîfa eyneyê di helbesta xwe de bi kar aniye. Lê helbet vê carê wateya wê eyneyê ji bo Diya Ciwan guheriye.

“Dilê min neynîkek bû...
 çawa dizîvirandin...
 ayîna welatê min xweş tê de diyar dibû...
 Rahîştine...
 Li hin guhê erdê dan...
 kirin sed perçe..
 dema li perçên wî nêrîn; ditin, ku
 ji ayînekê,
 bûne sed ayin... !!” (Diya Ciwan, 1992:21)

Helbestvan helbesta xwe ji bo nîşandana welatê xwe, edet û rêûresmên welatê xwe dike palpişt. Helbestvan bi metafora eyneyê vê erka helbesta xwe diyar dike. Eyne ango neynîk hem dile helbestvan û hem jî “ayînên” welatên helbestvan disewirîne.

Helbestvan Diya Ciwan di warê Helbesta Modern de ji nifşa pêşîn ya jinan tê hesibandin. Heta li gorî kovara Hacernameyê yekem jin e ku di warê helbestê de nivîsiye. (Nûbîhar, 2021) Di warê wêjeya Modern de bi piranî helbestvanên jin di salên 90î de helbestên xwe çap dikin. Saman Hasan Balaky di gotara xwe ya bi navê “The Resurgence of Kurdish Women’s Poetry” (Vejiîna Helbestvanên Jinên Kurd) de salên 90î ji bo Helbesta Modern ya jinên kurdên başûr weke “ronensa helbesta jinan” bi nav dike. (1,3:2011) Dema mirov li antolojîyan yan li kitebên çapbûyî binêre ev sal bi giştî ji bo her alîyê welat dibe “ronensa helbesta jinan”. Helbestvanên jin yên pêşîn Diya Ciwan, Hîwa Qadir, Jîla Huseynî, Fatma Bozarslan, Kejal Ahmed helbest nivîsîne. Di salên 92, 95, 96an de van jinan berhemên xwe yên pêşî weke kitêb çap kirine. (Temo, 2007:1365,1383) Van jinan pirtukê xwe yê pêşî di salên 90î de çapkirine. Diya Ciwan kurdeke Rojava ye û berhemên xwe yên pêşîn di salên 90î de çapkirin. Her wiha Fatma Bozarslan jî kurdeke bakur e û berhemên xwe li Swêdê çap kirin. Jîla Huseynî jî kurdeke Rojhilat e. (Ahmadi, 2016) Ev vejîna helbesta jina kurd li her alî pêk hatiye. Her wiha weke berhemên Hîwa Qadir û Diya Ciwan di heman salê de, 1992, berhema xwe ya ewil çap kirine. Dibe ji bo tespîtîkirina helbestên pêşîn yên di kovaran de hatine weşîn bêtir lêkolîn bên kirin.

3.1. Bikananîna Kîteya Gelerî

Weke hemû biwarên Edebiyata Kurdî helbesta kurdî jî li gor hin serdeman geşbûye û vemiriye. Di salên piştî şerê cihanê yê duyem de jî şert û mercên dijwar ji bo Edebiyata kurdî û helbet ji bo helbesta kurdî jî diwartir bûye. Li kijan hêla welat bê jî helbestvan û nivîskarên Edebiyata Kurdî tuşî gelek zehmetiyan hatine. Diya Ciwan jî yek ji wan helbestkaran e ku helbestên xwe di serdemeke zehmet de nivîsiye. Li dijî qedexeyan helbestên wê gihatine xwendeyan.

Helbestvan Diya Ciwan ji salên 1970yî ve temsîlkareke helbesta kurdî ye. Di helbestên wê de hem ji hêla folklorîk ve hem jî ji hêla otobiyoğrafîk ve em rastî gelek

şopan tîn. Di helbesta xwe de bigîştî têgihîştineke xwe ya taybet a li ser helbestê jî dixwaze bigihîne xwînerê xwe.

Helbesta Modern ji hêla mijar û binyadê ve helbesta herî azad e. Forma helbestê jî vê azadiyê nesîbê xwe werdigire. Mijara helbestê jî bi heman awayî ne sînordarkirî ye. Folklor bi heman awayî ji bo Helbesta Modern hinekî sinoran dideyne. Diya Ciwan çend helbestên xwe bi kîteya Folklorîk nivîsandiye. Ev her çiqas ritmekê û herîkînekê bide helbesta Modern jî jê re sînoreke çêdike. Ji ber vê ye Diya Ciwan ji xeyrî 4-5 helbestan pêve helbest bi kîteyî nenivîsandine. Diya Ciwan ji bo helbesta xwe û nêrîna xwe ya li ser helbestê wiha dibêje:

“Ez nikarim qeyd û zincîran deynim ser helbestê, ez nikarim wa girê bidim yek pey yekî. Min dixwest helbesta min jî hinek azadiya wê hebe weke min ku em hemî azadiyê dixwazin. Min navê ti qeydû zincîr, mi nediviya ku li ser helbestê jî hebe.” (Diya Ciwan, 2021)

Mînakên helbestan ku Diya Ciwan kîteya Gelerî bi kar aniye. Diya Ciwan kîteya 7(3+4) kîteyî û heşt kîteyî bi kar aniye di helbesta jêr de. Lê di çend risteyan de şikestin çêdibe û ne li gorî vê rêzika kîteya Gelerî nivîsiye. Hin mînak ji van helbestan:

“Qamîşloka evînê
Kur dinale ji birînê
Denge we me dihelînê
Xewe ji çava direvînê
Xeman nexwe delalê
Şerînê hem şepalê
Dayka ciwan û merda
Me dev ji te berneda
Çavan kil de em hatin
Ji bo te em xelat in
Qamişlo dayka me ye
Taca ser serê me ye
Cane me gohrî te ye
Azadiya te ya me ye” (Diya Ciwan, 2017: 27)

“Sibha cejnê tu zû were
Deriye dil veke û binere
Dehlek ji gul û gever e
Were û cejne bêne bi xwe re
Da qaskî şa bibe bi me re
Dildarek me bibe ji xwe re
Cejin bi me bextiyar e
Bexçe we bi me gul û dar e
Felek dost e ne neyar e” (Diya Ciwan, 2017: 42)

“Ye ko dil wî dixwazî
Bi hewar û bi gazî
Xurtek çalak û çeleng

Li her derî bi nav û deng
 Ye ko dil wî dixwazî
 Li nav heval û hogira
 Vê keve weke çira
 Ye ko dil wî dixwazî
 Bê gileh û bê girî
 Barê giran hilgirî
 Ye ko dil wî dixwazî
 Nîşan be bi kom û kuloz
 Dilê min jê re pîroz
 Bila be min bixwazî
 Bi soz û peyman û bext
 Hilgire tiveng û rext
 Ye ko dil wî dixwazî (Diya Ciwan, 2017: 110)

“Jinek kurd im serbilind im
 Hunermend im mûm û find im
 Bîrewer im j'xwe bawer im
 B'rext û ber im tekoşer im

Ez dixwînim ez dibînim
 Ez diçînim ez hiltînim
 Cerg disojim ez bi doz im
 Hem dipoşim dil bi soz im” (Diya Ciwan, 2008: 86)

“Rabe ser xwe kurê min
 Ronahiya çavê min
 Perçek ji nava dilê min
 Semyan û pêmayê min
 Rabe û banke xweha xwe
 Bişon dest û ruwê xwe
 Taze şehkin serê xwe
 Maçkin dê û bavê xwe” (Bênder, ? : 100)

3.2. Bawerî

Baweriyên gelerî di helbesta Diya Ciwan de cî digirin. Hinek ji van baweriyên baweriyên berbelav û tewş (superstition) in. Baweriyên berbelav çavkaniya wan civak bixwe ye û di gelek civakên cihanê de çiyê van baweriyên heye. Hin ajal, cî, rewş bi awayekî din tên watedar kirin, ji bo van jî sedemeke bi mentîq û rasyonel jî tûneye. Di helbesta Diya Ciwan de ev tiştên sembolên baweriyên berbelav hatine bikaranîn. Gelek caran ji bo metna helbesta wê bûne binmetnek û ji bo wateya wê ya folklorîk veguheştine ev weke sembol bi kar anîne. Ev helbesta jêrê hêmana folklorîk ya kund bi kar tîne. Kund di bawerîya gelerî de nîşaneyê bêoxirîyê ye. Dera kund hêlîna xwe lê çê dike tê wê wateyê ku wêran bûye. Diya Ciwan jî her bi vî awayî ev bi kar aniye.

“Bizanin
 Her ku we dît

êş
 Ji gohtinên min diherikin ..
 tipên min
 bî nikilan
 sere hev qul dikin
 rezên min
 rûpelên xwe gez dikin
 bizanin ku kund
 hêlînên xwe
 li Qamislo û
 li Amed û Dihok
 û Mehabadê de çêdike ..” (Diya Ciwan,1998, r.13)

Yek ji baweriyên berbelav jî di çanda kurdan de nezer e. Heta ev ewqasî berbelav e ku bûye sedem di ziman de jî bi awayê biwêjî bê bikaranîn. Biwêjên mîna “çav lê xistin, nezer lê xistin, çavînî kirin, tê ber çavan” nîşanbariya wê nezerê dikin. Çavînî kirin, nezer kirin jî li gorî baweriyên gelerî dibe sedemê geler serêşîyan. Diya Ciwan ev rewş di helbesta xwe de aniye ziman. Jineke bi navê Helîmê bi nezera çavê xwe bûye sedem ku zarokaên gundiyan bimirin. Weke her baweriyê ev baweriyê pûç jî ne xwedî tû rasyoneliyê ye.

“Li gundê me
 Xelkê zaroken xwe
 Ji ber çavên Helîmê vedişartin
 Digotin:
 Çavên Helîmê mirovan dikujin
 Xwezî û sed hezar car xwezî
 Ez bi çavên Helîmê bimrama
 Ne bi derdê biyaniyê...” (Diya Ciwan,2017, r.97)

Diya Ciwan carinan hin şexsiyet û têgehên ku bi çanda islamê jî ketine nav çanda kurdan weke motifên folklorîk bi kar tîne. Ev jî baweriyên dinî û şexsiyetên dinî bê çiqas bandorker in nîşan dide. Eyûb bi sebra xwe weke sembolekê nîşaneyê wê rewşa zehmet ya xelkê rojavayê ye.

“Xelkên rojava hemû bûne Eyub
 Rojava min a delalî
 Biçûka her sê xwişka
 Delalîka ber dile Kurda
 Deyax deyxax tene hinek deyxax” (Diya Ciwan,2017, r.48)

Diya Ciwan her wekî din Pîra Selatê, Bang, Nimêjê weke motifên dinî di helbestên xwe de bi kar tîne. Helbet van ne di wateya xwe ya dinî de wan her wekî sembolên veguherî bi kar tîne. Nimêj ji bo wê qedirgirtin, bilindkirina çiya tê kirin. Pîra selatê ji bo wê sembola rewşekê ye ku mirov bi zorî û zehmetî derbas dike.

“Ew mû li ser Pîra Selatê
 Di bin linge min de
 Bû şûrekî seqakirî...” (Diya Ciwan,2017, r.49)

3.3. Biwêj û Gotînên Pêşyan

Diya Ciwan helbestên xwe de cî daye biwêj û gotînên pêşyan. Helbesta xwe bi wan xemilandiye. Di nav helbesta xwe de gelek caran biwêj bi awayekî rasterast bi kar anîne. Weke biwêjên mîna “ew hewş e, le ne ew rewş e”, ew war e, lê ne ew bihar e”.

“Dil bê dil e... û gul ne gul e
Ew bexçe ko me danîbû bê bilbil e
Piştî te
(ew hewş e, le ne ew rewş e)
(ew war e, le ne ew bihar e)
Piştî te...
Kul û kovanan dihêrim
Xewn û xeyalan didêrim” (Diya Ciwan, 2017, r.29)

“Mehbûranî kirin” biwêjeke bi kurdî ye forma wê ya “bi ber ketin” jî heye. Tê wateya ku jînên dûcanî dilê wan dibije hin xwarinên taybet. Ev biwêj jî di Helbesta Diya Ciwan de bi wateya xwe ya eslî hatiye bikaranîn.

“Dema pîrek
mehbûraniya dikin..
dilê wan dibije tirş û sor û şêrîn ..” (Diya Ciwan, 1998 :156)

Diya ciwan hin caran jî di helbesta xwe ji bo hin biwêj û gotînên pêşyan bi riya telmihê bi bîr bîne bi formeke kurtkirî ev bi kar anîne. Şûrê şamê, dara mazî... bi vî awayî bi kar anîne. Wateya wan ya biwêjî di helbesta xwe de weke metaforeke bi kar anîne. “Zilam darê şikestiyê.”, “Keç dara şikestiyê.”, “Keç dara mazî ye.”, “Ji jinan dotmam, ji şûran şûrê şamê.” Ev gotînên pêşyan weke metaforan bi kar aniye. Şûrê şamê ji bo Helbestvan Diya Ciwan derziya wê ya dirûnê ye. Derzî ya ji bo ku debara xwe pê dike û şîrîkê keda wê ye ji bo wê ewqas bi qedr e. Şûrê şamê xuyaye ku demekî pir bi kêrhatî ye û din av kurdan de alavekî pir meşhur e.

“Vê derziyê çî kiriye û çî nekiriye
Bi vî qelafetê piçûk kare gesinekî kiriye
Min bi serê wê yê zirav devê birçîbûne dirût û
Xizanî bingor kiriye
Çekê mine giran ew e
Ji xencerekî tûjtir e
Ji hemî gotînên qelew jehatîtir û kerhatîtir e
Her ko di nav destê min de diçilwile
Xwîna di bin neynokê bi wê şerîntir e
Dema derdore vî cawî nîgar dike
Deşt û beyarên jiyane tev cot dike
Bi bejna wê her ez çavê xwe kil didim
Bi kuriya wê stûna jiyane hildidim
Ko carekê ji min winda dibe
Bi hewarî lê digirim
Ta ko ronî ji çav negere
Ji we nagerim
Ez tu carî wê bi şûre Şamê naguherim. (Diya Ciwan, 2017: 116)

Dara şikestî hem weke bîwêj hem jî weke gotina pêşiyên di zimanê kurdî de cî girtiye. Helbestvan Diya Ciwan jî bîwêja dara şikestî ji bo wê êşa pîştî mirina hevjinê xwe vebêje bi kar anîye.

“Pîştî te

Ez yeka dî me

Ji nû ve ... darê şikestî me

Baş dizanim tu yê saxî û ez mirî me” (Diya Ciwan, 2017, r.30)

Helbestvan Diya Ciwan hin biwêjan ji wateyan wan ya eslî derdixe wateyeke din li wan bar dike. Di helbesta xwe de bi ristaya “pêlawa xwe ya çermê we ji Rîwê vê deme” amaje bi biwêja “çermê rû qetin” dike. Rasterast biwêje bi kar naîne lê bi riya telmihe wê bieêje bibîr dixe.

“Şîretên pîrka xwe

Nîvdest ji berçavkên xwe

Cohtek pêlawa xwe ya çermê we ji

Rîwê vê demê” (Baran, r.48)

Helbestvan Diya Ciwan li ser helbestên xwe û serketiyên xwe yê li ser helbestvaniyê vedibêje di helbesta jor de. Biwêjên “rû reş kirin” û “rû spî kirin” bi kar tîne. “Rû reş kirinê” ji wateya wê ya biwêjî derdixe lê “rû spî kirin” ê bi wateya wê ya biwêjî bi kar tîne.

“Min rûyê van rûpelan reş kir û

Wan rûye min spî kir” (Diya Ciwan, 2017, r.56)

Dara mazî ji bo helbesta Diya Ciwan metaforek e. Dara mazî hem ji bo ku di nav erdnîgariya kurdan de berbelav e ji wan re bûye rîyeke vebêjîyê. Dara mazî bi gotina pêşîya “keç dara mazî ne” ketiye nav gotinên qalibgirtî yê ziman de. Dara mazî di Helbesta Diya Ciwan weke sembola bihêzbûn, dilsozîyê ye.

“Xort simbelên xwe badidin

Keç keziyên xwe di hûnin

Pirejin serpehatiyên xwe dibêjin

Çiya şehîdên xwe himbez dikin

Tenê dara Mazî ji piya ye

Nobetdar e

Ew şahid e

Rasera her tiştî ye

Tenê ye ji we bilindtir

Xwedê ye” (Diya Ciwan, 2017, r.99)

“Li welatê me

min serê xwe

bi jor ve hilda

da ez

dara mazî

ta bi guliya

bibînim

min dît ku

ewê jî

şaxên xwe
 bi ser min de
 daqûl kirin
 da ku
 min himbêz bike..” (Diya Ciwan, 1998: 150)

“Min digot qey tu carî dara mazî hişk nabe
 Û kevîrên gundê me pîr nabin
 Min digot qey tu carî sterk ranazên
 Û birînên min carek dî hişyar nabin” (Diya Ciwan, 2017: 123)

Di helbesta Diya Ciwan de hin baweriyên pûç yên civakê hatine rexnekirin. Ev bawerî ewqas berbelav in ku êdî bûne biwêj û li ser zimanan geriyane. Kitika heft ruh, pisîka heft ruh jî yek ji wan biwêjan e. Diya Ciwan bi van biwêjan civaka ku ciyekî jinê yê ne baş saz kirine rexne dike. Warê keça kor e, weke risteyê vê gotina pêşîyan bi bîr dixê; “Gangilok ne bihar e, xox ne dar e, keç ne war e, jina bi mêr ne tû yar e.”

“Dema digriya digotin; neçin pêve bila bigirî.. wê bi niyazî xwedî nekin, keçe; zû bi zû namire... kitika hefruhe...

Keçên serreşin, tovê perparêne... ware keça kore.. çîqa mirov wan bi xwedî bike ji xelkê re ne... xwedê wan pir neke.

Hin evan biranînên kevne-nuh, mejiye min dikolan... ez veciniqîm bi denge banga dikê sibehê dibeje:

Herçî kesên razayî rabin bese xew.!!” (Diya Ciwan, 1992: 89)

3.4 Çîrok, Destan, Bîranîn û Pêbendiya Folklorê

Çîrok di helbesta Diya Ciwan de ciyekî wan î girîng heye. Yek ji çavkaniyên helbesta wê jî ew çîrokên ku pîrika wê jê re digotin. Di gelek risteyên helbesta xwe de weke bîranîn van şevên mîst bi çîrok bibîrtîne. Yan jî di hin helbestên xwe de destpêkê bi awayê despêka çîrçîrokan dike. (Diya Ciwan, 1998: 107)

“Bi xweşbextane
 Dibûme kopalê di bin çengê wê de
 Pişkdar bû di ronahiya çaven min de
 Le her êvar
 Ez jî li ser baskên çîrokên wê
 Diçûme seyrangeha dîrokeke kûr û dûr” (Diya Ciwan, 2017, r.37)

“Sala Reş (1996)
 Carek ji cara
 ya ku bi serê me hat
 Xweda neyne serê tu camêran..
 newê serê tu sêwiyan..
 tu bêkesan.. tu bêwaran ..

...
 Di saleke heftserî de,
 û her seriyek heft
 qiloç pê ve..
 bayek bi dûneh, ji nav me,
 li me rabû..” (Diya Ciwan, 1998: 107, 108)

Diya Ciwan di helbestên xwe de pêbendiya xwe ya bi destan, çîrok û folklorê kurdî re her wextî aşkere dinivîse. Gurzek ji ya helbesta wê ya herî girîng folklor e. Mem û Zîn, Kawa lehengên helbesta Diya Ciwan in ku bi riya telmihê di nav helbesta wê de şîn dibin. Çîroka Habîl û Qabil ya ku li nav gelek neteweyan di nav risteyên wê de vedije.

“Digohtin:

Beko bi aqilê mîrê Bohtan lîst

û Mem û Zîn

dane kuştin ..

min digoht; ev çîrok e ..!

digohtin; Qabîl û Habîl ji bo

zeriyekê hev kuştin

min digoht; ev çîrok e ..!” (Diya Ciwan, 1998: 37)

Diya Ciwan her wextî pêbendiya xwe bi edet û nêrîtên kurdan, lehengên kurdan, helbestvanên kurdan qut nekiriye. Bi berdewamî ew li nav helbesta xwe de ji nû ve saz kirine. Memê Alan, Mîrê Botanê, Zînê, Zembîlfiroş her yek lehengên sembolîk ê helbesta wê ne. Xanî, Cizîrî, Cegerxwîn di helbesta Diya Ciwan de hebûna kurdan e, tovê kurdî bi van helbestvanan her şîn dibe.

“Ji alîkî min dît ku Memê Alan di Mîrê Botan de xwînê ji dev û pozê xwe tavêje û li ser devê çale, Zînê xwe xemilandiye... hatiye da xatirên xwe yên dawî jê bixwaze.

Li rexeke dî min dît ku kawayê hesinkar, rahiştiye mikutê xwe... û kelha zordariyê hildiweşîne...

Ji alîkî di ve min nêrî... min dît ku Ceger-xwîn nav di xwe dide... dibêje :

ki me ez...

Kurdê kurdistan... kurdê serfiraz. dijminê dijmin... dostê haştî xwaz, lê çibkim, bêşer,

Dijimin naçî der...

Ji alîkî di min dît ku Zenbîl-froş zenbîlên xwe li milê xwe kirine... li kolanan digêrîne... ji bo nanê zarokan bicivîne...” (Diya Ciwan, 1992: 56)

“Dê tu hebî

ta ku cotkar

tov li qadê

direşîne.

De tu hebî

ta ku ji kurdan

çêdibin Ceger-Xwîne.” (Diya Ciwan, 1992: 86)

Çîrok di jiyana Diya Ciwan de ciyekî wan î pir girîng heye. Pîrika wê û bîranînê bi pîrika wê re her tim ji bo wê bûne mijara helbestê. Pîrika wê û çîrokên pîrika wê dinyayeke folklorîk ji bo helbesta Diya Ciwan afirandine. Efsaneya gelerî ya Hekîm Loqman wekî kesekî lehengê çîroka pîrika Diya Ciwan e. Çîrok û Efsane ji bo Diya Ciwan

ewqas giring in ku di helbesta wê de rastiya jiyanê û lehengên van efsaneyan pev diguherin. Hekîmê Loqman şagirdyekî pîrika wê ye.

“Ji xwe min digoht;
qey Hekîmê Loqman ê di
çîrokan de,
Şagirtiye pîrka min bû..!” (Diya Ciwan, 1998: 56)

Destana Kawa û Newroz du motîfên gelerî ne ku di helbesta Diya Ciwan de cî digirin. Kawa û Newroz weke çandeke du hezar salan bi wateya xwe ya şahî, rizgarî di helbestê de têne rastin.

“Newroz
Ji 2609 salan ve..
her salê rojekê
daweta Kawa li dar e..
Ji destpêka sibehê ve
dengê daholan;
hestên me vediceniqîne..
xwerist hemî xwe dixemilîne..
dest û çiya dadikevin hola semaye...” (Diya Ciwan, 1998: 75)

Çîroka Pepûkê jî weke metaforeke sembolîk di Helbesta Diya Ciwan de hatiye nivîsîn. Çîroka Pêpukê ewqas berbelav e ku wekî biwêj jî ketiye nav kurdî de. Diya Ciwan çîroka pepûkê ji bo birakujîya navxweyî bîne ziman bi kar tîne.

“pepûk..
hêlînan di guhên min de
çê dikan..
Cihokên xwînê
riya xwe ji ser mejî
dugherin..
ez hinerê jiyanê
jibîr dikim..
xew bi rêbiwarî jî nema
riya xwe bi min dixê..
her ku yek ji min dipirse :
Çima Kurd hev û dû dikujin ?!!!” (Diya Ciwan, 1998: 86)

Diya Ciwan di hin helbestên xwe de jiyanê xwe ya rojane u hin bîranînên xwe jî dinivîse. Di helbesta xwe ya bi navê “Peymana Pêkvejiyanê” jî yek ji van helbestana. Hem jiyanê rojane hem jî çandawê serdemê nîşan didin.

“Peymana Pêkvejiyanê
Di roja Se Gulana 1966ê de
li bajare Qamişlo, Taxa Qidur Begê
li ber ronahîya lempeka çil nemro
Bi şehdebûna

Çar dîwaran û banekî kijûlek
 Bîr û çirrik û her du dewliken wê
 Dara tiwê
 Tenor bi şîşa wê ve û
 Bi amadeya malbata me
 Li ber destê Mele Brahîm Me
 Peymana pêkvejiyanê
 Mohir kir" (Diya Ciwan, 2017: 98)

"Ho şivano ho şivano de rabe pezê xwe derxe ber beroja û rahêje bilûra xwe qêr bike awazên filiklorî; Eyşana Elî, Dotmam Canê, Ehmedê Mala Musa, lo lo Pismamo, ... Ho şivano ez di bextê te de me bibêje û her bibeje, heta denge te bikeve hemî malen gunde me. Belkî dîsa bi dengê bilûra te dilê gundê me lexîne, rihê jiyana wî bijenê u vejenê." (Diya Ciwan, 2017: 120)

3.5 Edet

Helbestvan di helbesta xwe ya bi navê "Bibûrîn" de pêbendiya xwe ya bi edet, dabûnêrîtên welatê xwe eşkere diyar dike. Helbestvan ewqasî giringiyê bi edet û gencîneya miletê xwe dide û diyar dike ku wan tû caran bi gencîneya cihanê naguherîne. Di helbest xwe de wiha dibêje:

"Bibûrîn...
 Navên paytextên welatan ne jiberim...
 Naven zana u seroken cihane ne jiberim ..
 çiqas ceng di cihanê de çebûne;
 dîrokên wan ne jiberim...

...

Ew dest û riwên biraştî... lorikên dayîkan
 jibîr nakim...

Çîrok û şîret û serpehatî gotinên pêşîyan
 na -tu carî- jibîr nakim." (Diya Ciwan, 1992: 83, 84)

Diya Ciwan weke çavkanîya helbesta xwe her tim edet, bîr û bawerî, çanda kurdan dest nîşan dike. Helbesta wê bi civat û govendên kurdan xwedî bûye. Di mînakên jêr de vê rewşê tîne ziman.

"Helbestên min
 Bi nanê Kurda xwedî dibin
 Li kolanên wa dileyizin
 Ders û dewrên xwe
 Ji koç û civatên wan distînin
 Li ber derî û pencerên wan diponijin" (Diya Ciwan, 2008 :23)

"Kurdo ..
 Heger zanîna te ya yekê
 Ne ji şîret û serpehatiyên dayika te be
 Ya diduyê
 Ne ji kolana civatên te be
 Ya sisiya

Ne ji deşt û çiyayên te be
 Tê nezan bimînî
 Heger zanîna cîhanê hemî
 Di bin her du çengên te de be” (Diya Ciwan, 2017, r. 96)

Diya Ciwan bi helbesta xwe ya bi navê “Keç û Kur” di nav edetên kurdan yê civakî de ciyê keç û kuran diyar dike. Ev pozisyon û rola ku civakê li keç û kuran bar kiriye din av helbestên Diya Ciwan de hatiye rexnekirin. Weke ku di gotînên pêşîyan de yê mîna “Tiştê ne çê, para keçê”, “adar ne bihar e, xox ne dar e, keç ne war e” hatiye bilêvkirin rola jînê ku di civakê de astengdar e û bi awayekî pederşahî roleke din li jînê bar kirine. Di helbesta xwe de ev edet û rola jînê ya di civaka kurdan de hatiye rexnekirin.

“Keç û Kur
 Bi cêwîti hatin jiyanê ...
 lê...
 ji du sînga
 yek û nîv ji wî re bû..
 Dema
 gohtin live kirin ..
 ji sisiya
 dido û nîv ji wî re bû..
 Dema jiyan lîve kirin;
 ji gewde can ji wî re bû
 Dema derd lîve kirin;
 ji serî guh ji wî re bû..” (Diya Ciwan, 1998 :123)

Di helbesta Diya Ciwan de rola jînê û mêr, têkiliyê wan ya bi bav û dê re jî hatiye bilêvkirin. Di edetên kurdan de dê ji keçê re bav ji kur re mîrîsa xwe dihele. Di helbesta wê de diyar dibe ku di nav kurdan de tûtina xursê, hina musilê pi navdar in û ev ji keç û kuran re weke mîrasê dimînin.

“Ji kuran re bibêje..
 Bavên we qutyek tûtina xursê.. ber û bereste.. tîfing û rextêk berik ji wa re hiştine.
 Ji keçan re bibêje;
 Diyên we sincek bi nav û deng... dergûşek, ji dara Biyê... bihna nanê tenûrê... awazek
 ji lîlandinê û, hinek ji hina Mûsile, û kil û kildan, ji we re hiştine.” (Diya Ciwan, 1992 : 34)

3.5.1 Navlêkirin

Berhemên Gelerî yê devkî piştî ku weke nivîskî belav dibin û xebatên pêşî yê Folklorîk tên kirin têkiliya Edebiyata Nivîskî û Folklorê ji nû ve tê sazîkirin. Di Edebiyata Modern de jî rasterast bandora Folklorê çêdibe.

Piştî salên 1970yî Folklorîk Almanî li ser “Folklorîzma Nû” xebatan dikin. Bi vê pêla Folklorê di navbera civaka modern û folklorîk tradîsyonel de berawirdkirina fenomenên nû tê nîqaşkirin. (Karadağ, 1992:76)

Di helbesta Diya Ciwan de weke fenomeneke civakê û nêrîteke folklorîk navlêkirin derdikeve pêşberî me. Di çanda kurdî de navlêkirina mirovan, zarokan edetêke pir giring e. Ji bo navlêkirinê seremonîyek, ayînek tê sazîkirin û bi wî awayî nav li zarokan tê kirin. Bi bangê navê zarokan di guhê wan de tê xwendin. Ji loma ji bo kurdan navlêkirin fenomenek e ku pir qîmetê wê heye. Helbet ev seromoniya navlêkirinê

berdewam dike lê bi bandora “Folklorîzma Nû” û civaka modern di helbesta Diya Ciwan de ev fenomen veguheriye. Ev mînaka ku di helbestê de tê vegotin wê têkiliya folklor û tesîra modernîzmê baş raçav dike. Bi modernîzmê veguherîna folklorê jî çawa pêkan e destnîşan dike.

“Navên Pêşî

Berê pêşî anî

Navê we kir Kurdistan

Yê diduwa

Nave wî kir barzanî

Yê sisiya

Nave bavê xwe lê kir” (Diya Ciwan, 2017: 89)

Helbestvan di helbesta xwe ya bi navê “Navên Pêşî” de balê dikêşe ser veguherîna fenomena navlêkirinê. Li bin helbestê jî ji bo baldariyê “Berê xelkî navê daybabên xwe li zarokên xwe yê pêşiyê dikirin, lê niha Kurdistan u Barzanî hatine pêşiya her tiştî.” dinivîse. (Baran, Diya Ciwan, 89) Berê kurdan navên dê û bavên xwe li zarokên xwe dikir. Lê weke ku di vê helbestê de jî tê dîtin êdî bi tesîra netewewî û modernîzmê kurd navlêkirine ne bi awayekî edetî lê bi fenomeneke nû û veguherî pêktînin. Veguherîna bi modernbûnê û “Folklorîzma Nû” li ser vê kartêker e. Karadağ vê veguherîna Folklorê li hember “çanda netewî” wiha tîne ziman: “Li gorî teorîsyenan, dema ku formên nû yê çanda neteweyî pêkhatin ev ji bo folklor û folklorîzmê serdemek nû ya zêrîn bû. Lê bi rastî jî Folklor her tim di nav çanda netewî de dihele.” (Karadağ, 1992:77) Bi vê balê dikişîne ser metirsiya folklorîzmanan jî.

Encam:

Folklor li ser Edebiyatê kartêkeriyeke dûalî dike. Hem bandorê dike hem jî bandorê werdigire. Her wiha bandorgeriya Folklorê li ser Helbesta Modern ya kurdî jî heye. Nifşa Hawarê, Jînê, Roja Nû û hwd. di serdemên pêşî yê Edebiyata Modern de hem gelek xebatên folklorîk kirine û hem jî çavkaniya berhemên wan hêmanên folklorîk in. Ji aliyek din ve ritma Helbesta Gelerî jî bi kar anîne. Bi vî awayî deng û newaya helbesta Gelerî bandorgerî li ser helbesta modern jî kiriye.

Diya Ciwan ji civaka xwe, derdora xwe û malbata xwe sîd wergirtiye. Helbesta xwe jî bi vê çavkaniya çandî ya civakî xemilandiye. Bala wê her tim li ser çîrok û bîranînan bûye. Ev di berhem û helbestên wê de jî diyar dibe.

Bi nivîsandina Helbesta Modern re, di destpêkê de motif û hêmanên folklorîk pir hatine bikaranîn. Bi gelemperî di serdema destpêkê de bandorgeriya folklorê derdikeve pêş. Sedemên ve yeke jî bi Modernîzmê re Netewewî belav dibe û ji bo sazkirina neteweyan xebatên çandî û folklorîk pêktên. Bi vî awayî keresteyên folklorîk êdî ne bi wateya xwe ya “çanda tebeqeya jêrîn” (‘ewamî) lê weke gencîneyeke bêhempa ji nû ve tê vedîtin. Ji ber vê ye bandorgeriya Folklorê ya li ser Helbesta Kurdî jî di destpêkê de ji bo vejîn û veguhestina çanda neteweyî pêk hatiye.

Folklor serdemên pêşî ji nû ve hat keşîf kirin. Lê piştî demekî di Helbesta Modern de razberî, xûmamî, bêwatebûn derket pêş. Ji loma angejebûn, wate, erka veguhestîner ya helbestê jî hate rexnekirin. Yek ji van mijarên din ku di hate rexnekirin jî di Helbesta Modern de bikaranîna Folklorê bû. Helbestvanên ku çiqasî nûxwaz jî bin bi awayekî riya wan bi çanda devkî ya gelerî ketiye û ev hêmanên folklorîk bi kar anîne.

Folklor bi giştî di Edebiyata Modern de û di Helbesta Modern de ji hêla her netewî ve hatiye bikaranîn. Helbestvan û nivîskaran ji bo cûdatiya xwe ya neteweyî û çanda xwe derxine pêş hêmanên folklorîk pir bi kar anîne. Di Edebiyata Kurdî de jî ji bo serdemên pêşî ev aşkere bi kar anîne. Lê pişt re ev hêmanên folklorîk di nav helbesta Modern de xûmam bûne û bikaranîna wan veguheriye. Di Helbesta Modern de jî bi riya jêgirtin, pastîj, telmîhê ev hêmanên folklorîk careke din vejîyane.

Helbestvan Diya Ciwan di helbestên xwe de pir ji hêmanên folklorîk sêde wergirtiye. Gelek caran ev hêman ji Diya Ciwan re rê derbirîne vekirine. Diya Ciwan gelek caran ji bo bîranînen xwe veguhezîne hêmanên folklorîk bi kar anîne. Hin caran jî biwêj, gotînen pêşyan, baweriyên pûç di helbesta wê de hatine rexne kirin. Hin caran rasterast ji bo veguhatîne cî dide hêmanên folklorîk. Bi piranî ji bi riya telmihê hêmanên folklorîk vedijîne. Hin caran jî bi modernîzmê edetên ku bi salan kartêkar in çawa veguheriye, nişan dide.

Çavkanî:

- Ahmed, Hariwan Mohammed. (2017). "Teknîka Dubarekirinê Di Avakirina Rîtma Navxweyî Ya Helbestên Kamîran Bedirxanî De -Dîwana Dilê Kurên Min Wek Nimûne". Zanîngeha Mardin Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yê li Tîrkiyeyê şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî. Teza Neçapkirî ya Lîsansa Bilind.
- Ahmadi, Ghotbadin. (2016). "Helbesta Kurdî ya Modern li Rojhilatê Kurdistanê: Pêşkêşkirineke Kurt". Zarema. Hejmar: 7.
- Balaky, Saman Salah. (2011). The Resurgence of Kurdish Women's Poetry. Research in Political, International and Cultural Studies. <https://www.researchgate.net/publication/317617916>
- Çelik, Y. "Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Folklor ve Garip Şiiri". Milli Folklor 16 (2020) : 19-27 <https://dergipark.org.tr/en/pub/millifolklor/issue/58685/789229>
- Diya Ciwan. (1992). "Pêlek Ji Deryayê Kovanên Min". Şam: Weşanxane ne diyar e.
- Diya Ciwan. (1998). "Hêsrên Ziwa". Şam: Weşanxane ne diyar e.
- Diya Ciwan. (2008). "Bênder". Istanbul: Avesta.
- Diya Ciwan. (?). "Bênder" (pdf). Duhok: Weşanên Êkîtiya Nivîserên Kurd.
- Diya Ciwan. (2017). "Baran". Duhok: Çapxaneya Xanî.
- Diya Ciwan. (2021). "Qeydiya dengê Whatsappê". transkribekirin: 16.02.2021
- Karadağ, M. (1992). "Folklor ve edebiyatın karşılıklı olarak etkilenmeleri ve uyarlanmaları". Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(2), 71-81
- Muhamad, Farhang Muzzafar. (2018). The Role of Female Poets in Modern Kurdish Literature. Przegląd Narodowościowy. Review of Nationalities 8(1):265-277 <https://www.researchgate.net/publication/331301386>
- Nûbihar. (2021). Dîya Ciwan – Hevpeyvîn. [video] Youtube.url: <https://youtu.be/qLjtHKTSjg8>
- Pertev, R. (2020). Giringiya Xebatên Folklorê Li Cem Rewşenbîrên Nîfşê Hawarê. Folklor û Ziman, 1(1), 61-76.
- Pertev, R. (2016). Tesîra Modernîzmê Li Ser Xebatên Pêşî Yê Folklorê Kurdî Tirkî. Journal of University of Zakho, Vol.4, (B) No.1, Pp 12-24, 2016
- Riataze. (2021,05,09). Çiroka Jineke Rewşenbîr. [video] Youtube.url: https://youtu.be/imeIB3_f1BE
- Temo, S. (2007). Kürt Şiir Antolojisi. Cilt 2. Agora Kitaplığı: Istanbul
- Xoser TV. (2021,18,06). Jinek Jîyanek (Mevan: Dîya Ciwan/Helbestvan-Nîvîskar). [video] Youtube.url: https://youtu.be/iMq7_l0doUM
- Zariç, M. (2014). "Cemal Süreya'nın 'Folklor Şiire Düşman' Başlıklı Denemesi Işığında 'Yunus Ki Sütdişleriyle Türkçenin' Adlı Şiiri Üzerine Bir İnceleme". Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (11),1-14. www.e-dusbed.com.

Perawez:

- ¹ Diya Ciwan ji bo danasîna xwe û jînameya xwe bi rêya Whatsappê qeydiya dengî ji min re şiyand.
Min ew deng transkribe kir.

ŞAİR DİYA CİWAN BAĞLAMINDA ÇAĞDAŞ KÜRT ŞİİRİNDE FOLKLOR ETKİSİ

Özet:

Folklor bir ulusun varlığıdır. İnançlar, masallar, şarkılar, gelenekler ve daha pek çok tema, folklorik unsurları halk üretimine dahil eder. Folklorun kaynağı halktır ve folklor eserlerinin üretilmesinden sonra halkın kendisini de etkiler. Başka bir deyişle, Folklorun işlevi ikilidir. Hem etkiler hem de etkilenir. Folklorun etkili olduğu temel alanlardan biri Çağdaş Şiir'dir. Bu çalışmamızda Folklor ve Modern Şiir arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Şair Diya Ciwan örneği ile Folklor ve Modern Şiir arasındaki ilişki incelenecektir.

Folklor ve Folklor'un Modern Şiir'e etkisi birçok akademik alanda ve Edebi Eleştiri alanında tartışılmıştır. Bazı kaynaklara göre Folklor, şiir için verimli bir kaynaktır. Diğer bazı otoritelere göre Folklor, şiirin doğasını sınırlar ve onun için değişmez kalıplar yaratır. Bu nedenle birçok şair Folklor'dan uzaklaşır ve folklorik unsurların kullanımına değer atfetmez. Öte yandan bazı şairler Folklor'a çok önem verirler ve daha çok folklorik öğeler kullanırlar. Bu noktada her şairin tercih sebepleri farklıdır. Bunu makalede daha ayrıntılı olarak tartışacağız.

Modernleşme ve Modern Kürt Edebiyatı'nın başlamasıyla birlikte Folklor çalışmaları hep yapılmıştır. Folklor üzerine çalışan Remezan Pertev ilk Folklor çalışmaları hakkında bir makale yazmıştır. Çok eski zamanlardan beri Folklor'un Modern Edebiyat ve Şiir üzerinde etkisi olmuştur. Bu etkiyi şiirinde işleyen insanlardan biri de Modern Kürt Şiiri'nin temsilcisi Şair Diya Ciwan'dır. 1970'lerden beri Modern şiir yazıyor. Şiirlerinin ayırt edici özelliklerinden biri de Folklor'dur. Şairler folkloru neden bu kadar önem vermişlerdir? Folklor, Diya Ciwan Şiirlerinde nasıl yer buldu? Şiir neden Folklorun aktarıcısı olur? Diya Ciwan hangi folklorik unsurları kullandı? Modern Şiir ve Folklor ilişkisi uzundur ve bir tez konusu olabilir. Ancak çalışmanın sınırlılıkları nedeniyle bu ilişki Diya Ciwan'nın şiirleri bağlamında incelenecektir.

Diya Ciwan, Klasik Kürt Edebiyatı döneminden sonra Modern Şiir yazan ilk kadınlardan biridir. Kürt kadınları uzun bir aradan sonra Modern Şiir alanında yeniden hayat buldular. Kürt şair folklor konusuna modern şiirlerinde geniş yer vermiştir. Cegerxwîn ve Osman Sebrî ile tanışması, Folklor ile olan ilişkisinin nedenlerini bize açıklıyor.

Anahtar Kelimeler: *Modern Şiir, Folklor, Diya Ciwan, Kürt Edebiyatı, Folklor Etkisi*

THE IMPACT OF FOLKLORE ON MODERN KURDISH POETRY AS AN EXAMPLE OF POET DIYA CIWAN

Abstract:

Folklore is the existence of a nation. Beliefs, folk tales, songs, traditions, and many other themes form folkloric elements by folk production. The source of Folklor is the people, and after the outturn of folklore, it also affects the people themselves. In other words, the function of Folklor is dual. It both affects and is affected. One of the

main areas that folklore has affected; Contemporary poetry. This study focus on the relationship between folklore and modern poetry. The relationship between Folklore and Modern Poetry analyze through the sample of Poet Diya Ciwan.

Folklore and the influence of Folklore on Modern Poetry are discussed in many academic fields and Literary Criticism. According to some sources, Folklor is a prollofic source for poetry. According to some other authorities, Folklor limits the nature of poetry and creates immutable forms for it. That is why many poets turn away from folklore and neglect it. On the other hand, some poets attach great importance to Folklor and use more Folkloric elements. Herein the reasons for each poet are different. We will discuss this in more detail in the article.

Folklore Studies have become always with the modernization and the beginning of Modern Kurdish Literature. Folklorist Remezan Pertev wrote about these works in an article. Folklore has had an impact on Modern Literature and Poetry since ancient times. An example of this influence is the poet Diya Ciwan, the representative of Modern Kurdish Poetry. She has been writing modern poetry since the 1970s. One of the characteristics of her poems is Folklore. Why did poets give so much significance to folklore? How did folklore find a place in Diya Ciwan's Poems? Why does poetry become a transmitter of Folklore? Which did Diya Ciwan use folkloric elements? The relationship between Modern Poetry and Folklore is long and maybe the subject of a thesis. The interrelation will explore in the context of Diya Ciwan's poems due to the limitations of the work.

Diya Ciwan is one of the first women to write modern poetry after the Classical Kurdish Literature period. After a long time, Kurdish women have revived in the realm of Modern Poetry. The Kurdish poet has extensively covered the subject of Folklor in his modern poems. Her acquaintance with Cegerxwîn and Osman Sebrî explains the reasons for her relationship with Folklor to some of us.

Keywords: *Modern Poetry, Folklore, Diya Ciwan, Kurdish Literature, The Influence of Folklore*